

במסגרת מעיראק לישראל. כל הגדרה מלווה בדגמים של משבר, תסכול וזעם

הסילוף המושלם

עות החקיקה, את ערך בתייהם, חנויותיהם, מטלטליהם, תכשיטייהם וחשבונותיהם בבנקים?

מי שקורא את המאמר עד תומו, נוכח לדעת כי פרופ' שנהב נאחז בסוגיה זו של פיצויים לפלשתינאים ורכושם המותרים של יהודי עיראק, לרבות ציטוט דבריהם של חברי כנסת נכבדים כמאיר ארנון, תופיק טובי ואליהו אלישר, בכעין אילן להיתלות בו כדי לעורר (ולערער) את השאלה הבסיסית: האם, בכלל, נכון היה להעלות את יהודי עיראק, או שרצוי היה להשאירם שם. הן הוא עצמו כותב על הקשר בין הפיצויים לפלשתינאים לבין רכוש יהודי עיראק: "פתיחת החשבון ההדדי הינה צומת היסטורי חשוב המלמד אותנו משהו על התיאוריה הפוליטית, המוסרית והמדינית שהנחתה את ממשלת ישראל בטיפול ביהודי עיראק כמו בערביי 1948" (ההרגשה שלי).

פוטק אני את עצמי מלהתייחס לשאלה אם אמנם צריכה היתה ממשלת ישראל להכריז או על גכונותה לשלם פיצויים לערביי ארץ-ישראל - שעזבו, ברחו או גורשו תוך כדי מלחמת העצמאות - ללא כל קסדר של שלום או של דרכים (אגב, כידוע, דרישת האג"ם לא היתה סתם לפצות, אלא קודם כל זכות השיבה) או שא זה הוא בבחינת ביצה שלא נולדה, אף כי כמובן, מותר להעלות את אחרו ולהפוך בו בצורה מעמיקה, תוך בחינת הקונטקסט ההיסטורי המתאים, ולא על ידי ציטוטים מקוטעים של נאומים מעל במות ציבוריות, במיוחד בשנת בחירות (כמציאת השנייה של 1951 התקיימו הבחירות לכנסת השנייה). אך אני חייב להתייחס לעיקר במאמר, לשאלה "הפוליטית, המוסרית והמדינית" הקשורה לעליית יהודי עיראק, בעיה שהיתה לי הזכות הגדולה לעסוק בה לא מעט, והיא מוכרת לי היטב.

פרופ' שנהב מבליע לכל אורך מאמרו את הטענה כי מצבם של יהודי עיראק היה שפיר, "דובם בורגנים מבר ססים", ולא היה צורך להזיזם, עד שבאה היד הודונית של התנועה הצינונית והרסה את הכל. וכך הוא כותב: דק "לק ראת 1947-1948 התחיל מצבם של יהודי עיראק להיות בלתי נסבל" בשל "פעילותה האגרסיביות של התנועה

המשך

תגובה

השר לשעבר שלמה הלל מגיב על מאמרו של פרופ' יהודה שנהב "השוד המושלם: אלמלא הביאו הצינונים את אמו של פרופ' שנהב ומשפחתה מעיראק, היו הם ובניהם משועבדים לסדאם חוסיין עד עצם היום הזה"

שלמה הלל

רווח אלו נכתבות בעקבות מאמרו של פרופ' יהודה שנהב, שהופיע בערב פסח תחת הכותרת המסקרנת, באותיות של קידוש לבנה: "השוד המושלם" (מוסף "הארץ" 10.4). כאשר ראיתי את הכותרת, הנחתי לתומי שהמדובר בשוד של ממשלת עיראק, שהחרימה את רכושם של היהודים, ולא היא. לכל אורך מאמרו מבהיר פרופ' שנהב כי לדעתו ממשלת ישראל היא השודרת הגדולה.

לכאורה, עוסק המאמר בסוגיה אחת, חשובה כשלעצמה, הנוגעת לעלייה הגדולה מעיראק בשנים 1950-1951: אופן טיפולה ותגובתה של ממשלת ישראל בעקבות החוק שהתקבל בעיראק במאוס 1951, שהקפיא - ולמעשה החריש - את הרכוש של היהודים שוויתרו על נתינותם כדי לצאת מעיראק, לרבות חשבונותיהם בבנקים. אך כבר מכותרת המשנה על המאמר מתברר, כי פרופ' שנהב מתכוון להטיח אשמה תמורה וכבודת משקל כי "עולי עיראק הפסידו את כל הרכוש שהשאירו במולדתם כתוצאה מתרגיל פוליטי ציני של ממשלת ישראל, שנועד להתחמק מפיצויים לפי ליטים הפלשתינאים" (ההרגשה שלי). מעניין כי אין הוא משמיע ולו מלת ביקורת אחת, אף לא רמז של ביקורת, על ממשלת עיראק ששרדה לאור היום את רכושם של יהודי עיראק, ואין הוא דורש ממנה להחזיר את הגזלה: השלטון נותן העיראקים הם כנראה בסדר גמור. מי שאשם זה ממשלת ישראל. פשוט כך.

ההגדרה העריינה "השאיירו" מייצגת היטב את גישתו של פרופ' שנהב, שהיא מדובר בחקיקה של הפרלמנט העיראקי שהחרימה את כל רכושם של היהודים שהורשו לעזוב את עיראק. אך בלשונו הנקייה של פרופ' שנהב מדובר כאן ברכוש "שהשאירו עולי עיראק". הם פשוט השאירו שם רכוש כאשר עזבו, אולי מתוך שכה, ובאשמת ישראל הם "הפסידו" הכל!

ומה היא בעצם כוונת הדברים? האמנם מאמין פרופ' שנהב כי אם ממשלת ישראל לא היתה "מתחמקת" מפיצויים לפליטים הפלשתינאים, והיתה מודיעה על נכונותה לפצותם, היו העיראקים ממחרים להחזיר לעולים מעיראק, שישבו כבר בארץ, את הרכוש ששרדו בגלוי באמצע

הציונית... במקביל התגברה הלאומנות בעיראק וגיישה עמדה אנטי-יהודית.

יש אנשים שמשייטים פרטים חשובים מתוך בורות או שכחה, אך אין חלילה לייחס זאת לפרופסור נכבד, כך שכל השמטה היא בוודאי בבחינת כוונת מזון. משום מה שכה פרופ' שנהב לציין כי הלאומנות בעיראק לא התחילה ב-1947-1948 באשמת הציונות, אלא הרבה לפני כן, ובוודאי ב-1933 עם צאת עיראק לעצמאות, לאחר מותו של המלך פייזל הראשון, שהיה ליברלי, ועלייתו של בנו גאזי. ואז, כבר ב-1933, החל גל הלאומנות והקסנופוביה בעיראק, והיה טבח האשורים הידוע לשמצה. אז גם התחיל שיתוף פעולה נמרץ בין העיראקים לגרמניה הנאצית, שורעה שנאת יהודים (כדי לא להשתמש בהגדרה אנטישית מיותר). השגריר הנאצי בבגדד, ד"ר גרובה, היה כל יכול, ביוזמתו ובהדרכתו הוקמו ארגונים ותאים נאציים, והסתייגו נגד היהודים נעשתה בריש גלי.

שיתוף הפעולה בין העיראקים לנאצים בימי ממשלתו של רשיד עלי אל-פילאני בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, אילץ את הבריטים - שהעניקו עצמאות מלאה לעיראק ב-1932 - לכבוש אותה מחדש, בין היתר כדי למנוע את אספקת הרכיבים לעיראק למכונת המלחמה הנאצית, בשלב הקריטי והמסוכן של המלחמה במזרח התיכון. בתקופת המעבר, בהג השבועות 1941, פרץ פוגרום בבגדד, שבו נטבחו 179 יהודים, רבים נפצעו, חנויות ובתי נשרפו, ככלל פוגרום שאנו מכירים מספרי ההיסטוריה של העם היהודי.

פרופ' שנהב מזכיר אמנם כי אביו "הגיע לפלשתינה כנער בכוחות עצמו בשנת 1942" (אם כי אין הוא מציין זאת, יש להניח כי אביו עלה באופן בלתי לגאלי בסכנת נפשות), אך הוא שוכח לציין כי זה קרה כנראה בעקבות הטראומה של הפוגרום ("הפרהוד" של 1941), והיינו, כשש או שבע שנים לפני "התגברות הלאומנות בעיראק" ב-1947 בעקבות הפעולה הציונית ה"אגרסיבית", כטעניו של פרופ' שנהב.

ואילו על אמו הוא מספר: "אמי, לעומתו, הובאה לישראל ב-1950. לא ברור כל כך על ידי מי הובאה. אמנם הוא מספר על "מעשי הכפייה של פעילי התנועה הציונית", אך לא שמענו, והוא גם לא טוען, כי היא נחטפה על ידי הציונים האגרסיביים, ויש להניח כי היא פשוט הובאה, או ליתר דיוק באה, יחד עם משפחתה. ושוב הוא שוכח להזכיר מה קרה בינתיים, בין 1942 - כאשר אביו "הגיע לפלשתינה" - ל-1950, שאז החליט בני משפחתה של אמו לעלות לישראל, ולהביא אתם את בתם.

מי שרצה להישאר

פרופ' שנהב שכח להזכיר, כי למחרת ההחלטה באו"ם על חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, פרצו התפרעויות בכגראד, הפגנות סוערות, התנכלויות ליהודים וסיחיות כספים בקנה מידה שלא ידעו קודם לכן. היהודים כולם חיו בתחושת פחד, חוסר ביטחון וחוסר אונים. ב-15 במאי 1948 הוכרו משטר צבאי בעיראק, שנשאר בתוקפו יותר משנה וחצי. החלו מאסרים שרירותיים רבים ומשפטי ראווה. באוגוסט 1948 הוצא להורג בתלייה בכבדה שפיק ערס, יהודי עשיר, מקורב מאוד אישית לראשי השלטון, רחוק מכל ציונות. חבריו העיראקים חמדו את רכושו, גרמו להוצאתו להורג ולקחו את כספו ואת רכושו. במשך כל שנת 1949 נמשך המשטר הצבאי בעיראק ונמשכו הרדיפות, הנגישות, המאסרים והעינויים של היהודים. כאותה שנה הוצאו להורג בתלייה בחוצות בגדד כמה מנהיגים קומוניסטים, ובהם קומוניסטים יהודים.

אמת נכון, כפי שמספר פרופ' שנהב, "יהודים צעירים אף היו בתנועה הקומוניסטית ובליגה למלחמה בציונות", ואין לבוא בטענה לצעירים אלה שנתפסו לקומוניזם בעיני צומח של מלחמת העולם, כאשר סיפורי תהילה ושידורי תהילה פיאר את הצבא האדום. מאחר שהתנועה הקומוניסטית היתה גם היא בלתי לגאלית, עלה ברעתם של צעירים נלהבים אלה להקים "ליגה למלחמה בציונות", מתוך אמונה שעל ידי כך הם יוכלו להכריז משלטונות עיראק, ולפתח יתייחסו אליהם כיתר טובלנות ורחוב לב, מאחר שהם אנטי-ציונים במוצהר. זה כמובן לא עוד להם. ב-1949 קצתם נאסרו וקצתם נתלו בבגדד. היו בהם שהצליחו לברוח לפרס וחיו שם במחתרת ובפחד. היתה לי הזדמנות, בהיותי אז בטראק, להציע להם לעלות ארצה, ואכן הם שמחו לכך ועלו, תודה לאל.

מכל הקומוניסטים היהודים שהיו או בעיראק לא נשאר שם אף קומוניסט אחד. גם אף אחד מהם לא העריף לנסוע לכרית-המועצות, מולדת הקומוניזם. כולם בחרו לעלות

לארץ, וקשה להניח כי קומוניסטים אמיצים אלה עלו לארץ בשל "הכפייה של פעילי התנועה הציונית". הם שמחו לעלות, ואנו שמתנו לסייע בעלייתם, ודובם התערו בינתיים בארץ ותרמו, ועודם תורמים, תרומה חשובה בספרות, בשירה, בעיתונאות, בחיי ציבור ובחקלאות, וחלקם נעשו פרופסורים מכובדים באוניברסיטאות שלנו.

וכאן המקום להעיר על טענתו של פרופ' שנהב על "מעשי כפייה של פעילי התנועה הציונית בניסיונותיהם לגייס את הקהילה למאבק הציוני", כהסבר לכך שהקהילה היהודית בעיראק הובאה לישראל, כביכול נגד רצונה. מצד אחד אפשר לראות בטענה זו מתאמה גדולה לתנועה הציונית, על הצלחתה להשפיע על הקהילה כולה. אך מצד שני זה עלבון גם וצורב לקהילה היהודית הגאה והאינטליגנטית בעיראק, שמנתה כ-150 אלף איש, לומר שהיא נכנעה, כביכול, ל"מעשי כפייה", רחמנא ליצלן, של תנועה קטנה שפעלה בתנאי מחתרת קשים, נרדפת על ידי השליטנות, כאילו מדובר היה בעוד כבשים חסרי-בינה, שקומץ בחורים צעירים כופים עליו את רצונם.

אך שוב שכה פרופ' שנהב לציין כי היו בכל זאת כ-5,000 יהודים שדווקא העדיפו להישאר בעיראק לאחר

כל הקומוניסטים היהודים שהיו אז בעיראק בחרו לעלות לארץ, וקשה להניח כי קומוניסטים אמיצים אלה עשו זאת בשל "הכפייה של פעילי התנועה הציונית"

מעניין כי פרופ' שנהב לא משמיע ולו מלת ביקורת אחת על ממשלת עיראק ששדדה לאור היום את רכושם של יהודי עיראק, ואין הוא דורש ממנה להחזיר את הגזלה

יש אנשים שמשייטים פרטים חשובים מתוך בורות או שכחה, אך אין חלילה לייחס זאת לפרופסור נכבד, כך שכל השמטה היא בוודאי בבחינת כוונת מזון

העלייה הגדולה של מבצע "עזרא ונחמיה". הם לא קיבלו את הפתרון הציוני והחליטו להישאר במולדתם. עובדה היא כי מי שרצה להישאר נשאר, ולא היתה עליו כל כפייה.

מעניין מה קרה להם, לאלה שנשארו. בתחילה נדמה היה כי הם צדקו בהימורם. כריכזמן שאחיהם שעלו אז, בת קופה הקשה ביותר בתולדות ישראל, מיד לאחר מלחמת העצמאות, היו באוהלים, במעברות, בלי עבודה, בתקופת צנע איומה, נהגו אלה שנשארו בעיראק משוב הארץ, מילאו את הוואקים הכלכלי והתרבותי שהשאירו מאחוריהם רבבות העולים. אולם יציבות זו התקיימה רק לתקופה קצרה יחסית. כבר ב-1958 החלה שורה של הפיכות נפגמה. השינוי הרמטי ביותר הל עם פרוץ מלחמת ששת הימים, שכוכרו העיראקים נטלו בה (גם בה) חלק.

ביום פרוץ המלחמה, נאסרו כמעט כל הגברים בקהילה היהודית הקטנה, שנשארו בעיראק מרצונם כי לא רצו כפי תורן הציוני (וכנראה שהיו די אמיצים לא להיכנע ל"מע

שי הכפייה" של הציונות בשנות '50-'51, ושוב החלה תקופה של עינויים, סחיטות כספיות ופחד. הצבא העיראקי שנשלח להילחם בנו ניגף וסבל אבדות ככל הצבאות של מדינות ערב שיצאו להשמדנו, וכמובן צריך היה למצוא שיעור לעזאל. בינואר 1969, תשעה יחידים הוצאו להורג בבגדד, על לא עוול בכפם. כל העיר תגנה את האירוע, וילדי בתי-הספר הובאו לחוות במראת זרועה אלה. לאחר מכן היו "משפטים" נוספים והוצאות להורג נוספות. כאשר קמה זעקה בעולם, שינו העיראקים את מנהגם, וכך מקום תליות בחוצות בגדד, נחטפו עשרות רבות של יהודים מבתיהם, ופשוט נעלמו ואין יודעים את מקום קבורתם, או שלא נקברו כלל, אלא נזרקו לנהר.

אראו, צריך היה להתארגן מחדש, באמצעות צינורות דיפלומטיים ובאורח מעשי כדי להציל את היהודים משם. ואכן, במאמצים עילאיים, בעזרה דיפלומטית שגייסנו ובעזרת הכורדים בצפון עיראק, הצלחנו להוציא את רוב היהודים.

רק העניין בין

מאחר שפרופ' שנהב בחר לפרסם את מאמרו בערב פסח, בוודאי בשל הסמליות של יציאת מצרים, קשה לעמוד בפני הפיתוי להשתמש בסגנון ההגדה ולומר, כי אלמלא "הביאו" או "הוציאו" הציונים את אמו של פרופ' שנהב ומשפחתה מעיראק, כי אז היו הם ובניהם ובני בניהם משועבדים לסדאם חוסיין עד עצם היום הזה. או שחלילה היו בין הנעלמים, או שהיינו זוכים להציל גם אותם, כפי שהצלחנו להציל רבים אחרים.

האמנותי, ועודני מאמין כי יש במה שעבר על יהודי עיראק עד 1950 (תקופה שבה נאסר עליהם לצאת בכלל את עיראק, לא כל שכן לארץ-ישראל או למדינת ישראל), וכמה שעבר על אותם 5,000 איש שנשארו מרצונם לאחר העלייה הגדולה, כדי להוות הוכחה ניצחת לצדקת תחושת הדחיפות לאפשר ליהודי עיראק שרצו בכך, לצאת משם ולבוא ארצה; וכי יש לברך על החלטה זו, שנתקבלה על ידי האחרים בממשלת ישראל והסוכנות היהודית או, ודף הכי עיות הכלכליות הכבדות והמכבידות של אותם הימים: כיום, בימי שלטונו האכזר של סדאם חוסיין, כאשר רואים מה קורה שם למיעוטים, לכוודים (שכולם מוסלמים סונים), ולמוסלמים השיעים (שמהווים רוב באוכלוסיה העיראקית), דומני כי אין בררדעת שיכול להסיל ספק בכך שהמאמצים של היישוב, הממשלה, הסוכנות היהודית והמוסד לעלייה ב', היו מאמצים ברוכים ומוצדקים.

פרופ' שנהב כותב כי מצא באתר הארכיביים דו"ח של משה ששון, איש משרד החוץ, שכתב בינואר 1952, לאחר הוצאתם להורג של יוסף בצרי וצאלה שלום צאלה ז"ל, כי היו בין יהודי עיראק במעברות ששמחו לאיר. לא נעים, אך אין ספק שאכן היו או, פה ושם, ביטויים קיצוניים של תסכול, אכזבה וכעס, של אלה שנקלטו או בתנאים איומים כאלה, ואין להתפלא על כך. פרופ' שנהב, שהינו ראש החוג לסוציולוגיה באוניברסיטת תל אביב, יודע אל נכון כי כל הגירה בהיסטוריה האנושית מלווה ברגעים של משבר, תסכול וזעם, בוודאי ובוודאי בתנאי הקליטה הקשים של אותם ימים אצלנו. אך האמת היא כי אף סיפר ריהם של המהגרים הראשונים ל"עולם החדש" של ארצות הברית הגדולה והעשירה אינם שונים בהרבה.

בין אם התפרצויות הזעם היו מוצדקות לחלוטין או מר צדקות בחלקן, המבחן האמיתי של קליטת עלייה, או של כל גל מהגרים, הוא באופן היקלטותם של העולים-המהגרים בחברה. ודומני כי התערותם של יוצאי עיראק היא אחד מסיפורי ההצלחה היפים, בכל קנה מידה, והעולים משנות '50-'51 מהווים כיום נדבך רציני בכל תחומי החברה והמדינה, בכל כלה, בפוליטיקה, בצבא ובאקדמיה. לבסוף, ברצוני לציין לשבח את הלשון ההיריה, וגם האל לגנטית, שפרופ' שנהב נוקט במאמרו. הוא למשל כותב: "נזרקו פצצות בעיר", מבלי לומר במפורש מי לרעתו זרק את הפצצות. רק המבין יבין. והוא מוסיף וכותב: "על רכוש שלקחו (הדגשה שלי) מהם (מהעולים) פעילי התנועה, מבלי מתן קבלות או אסמכתאות, בהכחשה כי יקבלו החוזה בישראל", מבלי לומר במפורש אם הוא טוען כי מישוהו מסר רכוש לאדם מסוים ולא קיבל החזר בארץ. רק המבין יבין. אגב, האם באמת מישוהו מעלה על דעתו כי תנועה שפעלה בתנאי מחתרת קשים ומסוכנים, באורח בלתי לגאלי, תנפיק קבלות או אסמכתאות?

אכן, הדברים כתובים בהירות, ואני מניח כי לא יכולה להיות עילה לתביעה משפטית כלשהי. אך האמנם אין ביקורת אקדמית, אין ביקורת ציבורית, ומעל לכל - אין מקום למעט ביקורת עצמית?